

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/372568899>

DİJİTAL KÜLTÜRÜN VE YÖNETİMİN BİR UZANTISI OLARAK DİJİTAL VATANDAŞLIK

Conference Paper · July 2023

CITATIONS

0

READS

115

1 author:

Sinem Şahnagil

Balıkesir University

46 PUBLICATIONS 92 CITATIONS

SEE PROFILE

**DİJİTAL KÜLTÜRÜN VE YÖNETİMİN BİR UZANTISI OLARAK DİJİTAL
VATANDAŞLIK**
DIGITAL CITIZENSHIP AS AN EXTENSION OF DIGITAL CULTURE AND
ADMINISTRATION

Sinem ŞAHNAGİL,

Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
ORCID ID: 0000-0003-0920-6948

Özet

Zaman içinde toplumsal yaşamın hemen her alanını kuşatmaya başlayan dijitalleşme, vatandaşlık kimlikleri üzerinde de değişim ve dönüşüm sürecini beraberinde getirmiştir. Geleneksel olanın hızlı teknolojik gelişmeler sonucu yeni formlar kazandığı günümüzde, bireyler de dijital kültürün birer üyesi olma yeteneğini kazanmak durumunda kalmışlardır. Diğer bir deyişle elektronik ortam kullanımının artması ve yeni dünya düzeninin dijital araçlar üzerine kurulması, toplumsal ve yönetsel düzene çevirim içi katılma yeteneğinin geliştirilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Dijital vatandaşlık olarak adlandırılan bu süreç teknoloji kullanımı için oluşturulan normları içermekte, teknolojiyi kullanan bireylerin fiziksel ortamda olduğu gibi sanal ortamda da hak ve sorumluluklara sahip olduklarının bilincine vardıkları bir düzeni işaret etmektedir. Dijital okuryazarlık, dijital etik, dijital güvenlik gibi bazı boyutlara sahip olan dijital vatandaşlık ile amaçlanan şey bireylerin dijital ortamdaki kuralların farkında ve buna uygun olarak hareket etmelerini sağlamaktır.

Bireylerin internet, teknolojik araç ve bilgilerle kurmuş olduğu birlikteliği ifade eden dijital kültür ortamında her insan birer dijital vatandaş olarak doğmaktadır. Bu durum kavramın doğru anlaşılmasının ne derece önemli olduğunu ortaya koyarken, avantajlarının yanı sıra karşı karşıya olduğu risklerin de farkındalık çerçevesinde ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın amacı toplumsal değişimi ve sosyal ilişkileri anlamak adına ihtiyaç duyulan yeni nesil kavramlardan birisi olarak dijital vatandaşlık kavramını tüm boyutlarıyla ele almaktır. Çalışmada, toplum içinde üstlenmiş olduğu sorumluluklar açısından dijital vatandaşlık kavramının anlaşılmasında eksiklikler olduğu tezinden yola çıkılmış, bu alandaki mevcut düzenlemelerin yeni gelişmeler ve ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilmesi için çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, Dijital Kültür, Dijital Vatandaşlık

Abstract

Digitalization, which has come to encompass almost every aspect of social life over time, has brought about a process of change and transformation in citizenship identities. In today's world, where the traditional has acquired new forms as a result of rapid technological developments, individuals have also had to acquire the ability to become members of digital culture. In other words, the increasing use of electronic media and the establishment of the new world order based on digital tools have created the necessity to develop the ability to participate in the social and administrative order online. This process, called digital citizenship, includes the norms established for the use of technology and points to an order in which individuals using technology are aware that they have rights and responsibilities in the virtual environment as well as in the physical environment. The aim of digital citizenship, which has some dimensions such as digital literacy, digital ethics and digital security, is to ensure that individuals are aware of the rules in the digital environment and act accordingly.

In the digital culture environment, which refers to the association of individuals with the internet, technological tools and information, every person is born as a digital citizen. While this situation reveals how important it is to understand the concept correctly, it makes it necessary to address its advantages as well as the risks it faces within the framework of awareness. In this context, the aim of this study is to address the concept of digital citizenship in all its dimensions as one of the new generation concepts needed to understand social change and social relations. The study is based on the thesis that there are deficiencies in understanding the concept of digital citizenship in terms of the responsibilities it assumes in society, and various suggestions are made to improve the existing regulations in this field in line with new developments and needs.

Keywords: Digitalization, Digital Culture, Digital Citizenship

GİRİŞ

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ile birlikte ortaya çıkan yeni teknolojik araçlar hayatın hemen her alanına hâkim olmaya başlamıştır. Bilginin en önemli güç kaynağı olduğu günümüzde bilgiye ulaşım geçmişe nazaran daha kolay hale gelmiş, yeni teknolojik araçlar sayesinde her bireyin dünyanın farklı bir coğrafyasındaki ülke vatandaşı ile iletişim kurabildiği akıllı toplum modeline geçiş yaşanmıştır. Yapay zekâ, nesnelerin interneti, büyük veri, veri madenciliği gibi bilgi çağına ortaya çıkardığı yeni nesil kavramlar, toplumun yeni bir versiyonuna geçişi sağlamış, bu durum yeni bir vatandaşlık algısını gerekli kılmıştır. Akıllı toplum olarak ifade edilen bu düzende vatandaşlar arası iletişim ve bilgi aktarımı teknolojik araçlar aracılığıyla dijital ortamda gerçekleşmeye başlamış, böylece artık gerçek hayat kadar sanal ortamda da teknolojik araçların kullanımında bilinçli, etkin ve güvenli hareket etme sorumluluğu doğmuştur. Oluşmaya başlayan dijital kültür kendi vatandaşlık tasarımını da beraberinde getirmiştir.

Dijital vatandaşlık olarak literatüre giren yeni kavram gerek toplumsal düzene gerekse yönetim mekanizmalarına çevirim içi katılabilme ve gerçek hayatta olduğu kadar çevirim içi alanda da sorumluluk alabilme yeteneğini ifade etmektedir. Diğer bir deyişle dijital vatandaşlık, bireylerin duyarlılık içinde teknolojiyi üretken, verimli, eleştirel, güvenli ve etkin bir şekilde kullanabilmelerini gerekli kılan çerçeveyi anlatmaktadır. İnternet ile ilişkilerin oldukça güçlü olduğu dijital kültürde bireylerin sahip olmaları gereken kimlikleri olarak ortaya çıkan dijital vatandaşlık, bugün herkes tarafından tanınması ve sahip olunması gereken bir kavram olmasına rağmen hakkında tam anlamıyla bilgi sahibi olunamadığı görülmektedir. Bu kapsamda çalışmada ilk olarak dijital kültür ortamı ifade edilmiş, sonrasında dijital kültürün gerekli kıldığı önemli öznelerinden birisi olan dijital vatandaşlık kavramı boyutlarıyla birlikte ele alınmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise dijital vatandaşlık kavramının doğası ve içinde bulunduğu çevre gereği sahip olduğu avantaj ve dezavantajlar değerlendirilerek bu alandaki mevcut düzenlemelerin yeni gelişmeler ve ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilmesi için çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

1. GELENEKSEL KÜLTÜRDEN KOPUŞ: DİJİTAL KÜLTÜR

Bir toplumun ihtiyaçlarını karşılama biçimlerini, inanç ve geleneklerini, kurum ve gruplarını içeren ve organik bir bütün olarak kültür, toplumların geçmişten bugüne sahip oldukları maddi ve manevi birikimlerini kuşaktan kuşağa aktarması ile ortaya çıkmaktadır. Bir toplumun önem attığı ve değer verdiği her şey kültürü meydana getirmektedir. Değişken bir özelliğe de sahip olan kültür de diğer birçok alan gibi dijital öğelerin yaşamın her alanına sızmasıyla dönüşüm yaşamaya başlamıştır. Giderek daha fazla dijital hale gelen dünyada değişen yaşam tarzları, kültürün dijital bir boyut kazandığı süreci beraberinde getirmiştir (Öztemel, 2020; Türkoğlu,

2010; Çetinkaya ve Şener, 2020). Zira yapay zekâ başta olmak üzere, nesnelere interneti, büyük veri, blok zincir teknolojileri, akıllı fabrikalar, bulut teknolojisi gibi birçok yeni nesil uygulama ve kavramın ekonomiden siyasete, toplumsal hayattan güvenliğe kadar hemen her alanda yaygınlaşması bireyleri, toplumları ve yönetimleri söz konusu yeni sisteme uygun şekilde konumlanma gerekliliği ile karşı karşıya bırakmaktadır. Ortaya çıkan bu yeni süreç ise dijital kültür olarak ifade edilmektedir.

En genel kapsamıyla dijital kültür bireylerin, teknolojik bilgi ve araçlarla kurmuş olduğu birliktelik olarak tanımlanabilmektedir (Ünal ve Koçak, 203: 2120). Modern kapitalist hayatın ortaya çıkardığı ihtiyaçlara cevap vermek için çok çeşitli alanlara yayılan ve kendini sürekli yenileyen bir olgu olarak ifade edilen dijital kültür (Gere, 2008: 18), kompleks bir yapı olarak bazı alanları içermektedir. Bu alanlardan ilki dijital kültüre erişmek için gerek duyulan akıllı telefonlar, dijital kameralar, bilgisayarlar gibi teknik ekipmanlardır. Bir diğeri dijital olarak hayata geçirilmiş kültürel elementlerdir. Bu elementlerin dijital tasarımı, çevirim içi içerikler ve kullanıcılar dijital kültürün başka bir alanıdır. Bilgiye ulaşılabilirlik ise dijital kültürün oluşturduğu bir unsur olarak bilgi toplumuna dönüşümde önemli bir katma değer olarak ortaya çıkmıştır (Rab, 2007: 4). Bireylerin kendilerini temsil eden profil hesaplarıyla hayatlarına dair tüm bilgileri paylaştıkları, hizmet talep ettikleri ve sundukları, sosyal ve siyasal olarak var olabildikleri çevirim içi alanlar günümüzde artık birçok kültürel etkinliğin gözlemlendiği yeni bir “mekân” olarak değerlendirilmektedir. Son teknolojik uygulamaların hâkim olduğu kültürün bu versiyonu öznesi olan insanın da dönüşümünü gerekli hale getirmektedir.

Akıllı toplum modelinin ön plana çıktığı günümüzde dijital yaşama uyum önemli bir başlığı oluşturmaktadır. Bu kapsamda Prensky (2001: 3) uyum noktasında kuşaklar arasında bir ayrım ortaya koymakta, bu farklılığı “dijital yerli” ve “dijital göçmen” kavramları ile açıklamaktadır. Buna göre dijital yerliler bilgisayar teknolojisini ve araçlarına hâkim olan, kullanabilen ve yöneten sınıfı ifade etmektedir. Dijital araç ve gereçlere ilgileri daha yüksek olan bu sınıf, sosyal iletişim için teknolojik araçları kullanmakta, dolayısıyla dijital kültürün içinde ve onunla uyum halinde yaşamaktadırlar. Dijital göçmenler ise özellikle 2000 yılı öncesinde dünyaya gelen, dijital kültürün içine doğmadıkları için bu kültüre karşı yabancı olan, dijital kültüre uyum sağlama isteği içinde olan ve bu nedenle her şeyi yeniden öğrenmek durumunda kalan sınıfı oluşturmaktadır. 1965-1976 yılları arasında doğan nesil olan X kuşağı tam anlamıyla dijital göçmenler olarak sınıflandırılırken, 1977-1995 yılları arasında doğan nesil olan Y kuşağının da içinde dijital göçmenleri barındırabileceği belirtilmektedir. Buna karşın 1996 ve sonrasında doğan nesil olan Z kuşağı ise dijital yerli olarak sınıflandırılmaya başlanmıştır (Prensky, 2001; Williams ve Page, 2011: 17). Aynı anda birden fazla işi yapabilen, klasik kural ve prosedürlerden hoşlanmayan, önceki kuşaklara göre özgürlüğüne daha düşkün, daha fazla esneklik talebi içinde olan Z kuşağı, internet teknolojilerini daha iyi kullanan, online ve çoklu görevler içeren işleri tercih eden, nano teknoloji, sürücüsüz araç, üç boyutlu yazıcı gibi teknolojilere ilgi duyan bir kuşaktır (Bencsik ve Machova, 2016: 45; Subramanian, 2017: 63). Dijitalleşme ile vatandaşlığı bir araya getiren söz konusu sınıflandırma daha çok yaşa odaklanması nedeniyle günümüz toplumunu kavramada yetersiz kaldığı yönünde eleştirilmektedir. Dolayısıyla vatandaşlık tanımlarının bir bütünü olarak kabul edilebilecek hem dijital yerlilerin hem de dijital göçmenlerin ihtiyaçlarını söz konusu farklılıkları gözetenek ele alması alabileceği daha kapsayıcı bir kavram olarak “dijital vatandaşlık” kavramı ortaya çıkmakta ve büyük önem arz etmektedir.

2. BİLGİ ÇAĞININ ÖZNESİ: DİJİTAL VATANDAŞLIK

Bilgi iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler, dünya üzerinde zaman ve mekân kavramlarının belirsizleşmesi sonucunu doğurmuş, hızla dijitalleşen dünyada vatandaşlık artık sadece bulunulan ülkeye karşı üstlenilen bir sorumluluk olmaktan daha fazlasını ifade eder hale gelmiştir. Aynı platformların tüm dünya vatandaşları tarafından kullanılabilmesi, coğrafi

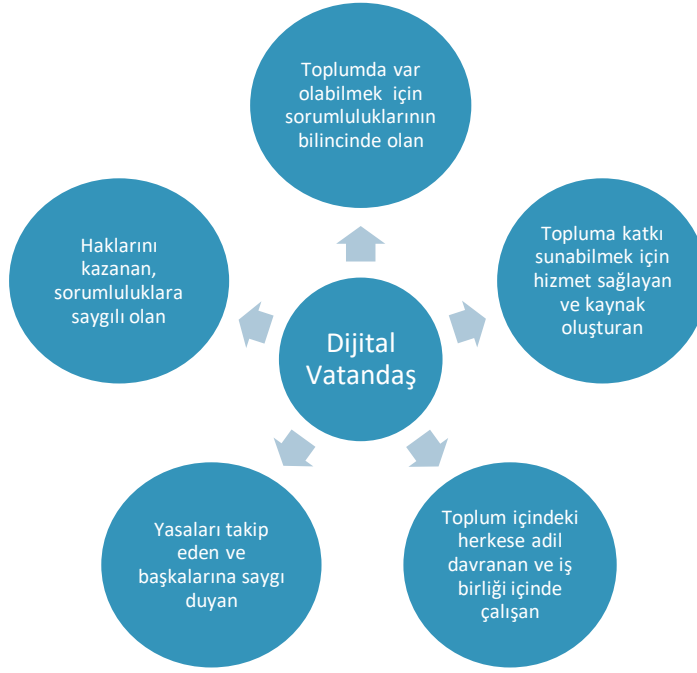
sınırlara bağı vatandaşlık olgusu üzerine tartişmaları aralamış, bu tartişmalar dijital vatandaşlık kavramında karşılığını bulmuştur.

2.1. Genel Çerçevesi ile Dijital Vatandaşlık Kavramı

Vatandaşlık kavramı, belirli bir bağlam kapsamında belirli hak ve sorumlulukların paylaşıldığı bir sisteme sağlam ve güçlü bağlarla bağlı olan hukuk özneginin özel bir görünüş biçimi olarak tanımlanmakta, devlet ile kişi arasındaki hukuki ilişkiyi ifade etmektedir (Korkut, 2014; Nalbant, 2014: 79). Bireylere sağlanan hak ve yükümlülük olarak vatandaşlığın çevirimiçi ortama yansımaları, bu kavramın dijital bir boyut kazandığı süreci başlatmıştır. Gelinek noktada dijital vatandaşlık olarak ifade edilen kavram, vatandaşlığın yeni bir boyutunu oluşturmakla birlikte dijital toplumu anlamının da en etkili yöntemi olarak kabul edilmektedir (Lüy, 2020).

Teknolojiyi kullanan bireylerin dijital ortamdaki kuralların bilincinde olduğu ve buna uygun olarak hareket ettiği bir tabloyu ve teknoloji kullanımına ilişkin hak ve sorumluluklar bütününde yer alan davranış normlarını ifade eden dijital vatandaşlık, istediği bilgiye istediği zaman ulaşabilen, dijital ortamdaki sorumluluklarının ve olası risklerin farkında olan vatandaş modelini barındırmaktadır (Aldemir ve Avşar, 2020: 149-151). Diğer bir deyişle dijital vatandaş, bilgi ve iletişim kaynaklarını sığ bir bakış ağısı yerine eleştirel bir bakış açısıyla kullanabilen, çevirim içi davranışların doğuracağı etik sonuçların farkında olan, teknolojiyi diğer bireylere zarar vermeyecek şekilde kullanabilen vatandaş olarak tanımlanmaktadır (Çubukçu ve Bayzan, 2013: 148). Dijital vatandaşlığı Vizenor (2013) bireylerin gerek toplumsal gerekse siyasal faaliyetlere katılmasında teknolojiyi kullanmaları olarak tanımlarken, Soriani (2018: 101) çevirim içi ortamda bir şeyler üretmek, paylaşmak ve iletişim kurarak bu şeyleri yaymak olarak tanımlamıştır. Mossberger vd. (2008) ise dijital vatandaşlığı toplumsal alana çevirim içi olarak katılma yeteneği olarak tanımlanmış, internet aracılığıyla bilgiye kolay ulaşım sağlayabilen, dijital araçları ve sosyal medyayı etkin şekilde kullanabilen kişileri bu tanımın içine almıştır.

Kavramın ilk kullanıcılarından olan Mike Ribble, tüm dünyayı etkisi altına alan dijitalleşme nedeniyle yeni nesil çocukların daha vatandaşlık kimliklerini elde etmeden dijital vatandaşlık kimliklerini kazandığını belirtmektedir. Ribble dijital araçların kullanım yaşının olduğuça düşük olmasını da bu duruma bağlamaktadır. Zira bu nesil dijital yerli olarak tanımlanmakta, dolayısıyla son teknolojik araç ve uygulamaların kullanımını noktasında temelden yetişmektedirler (Ribble, 2015). Bununla birlikte her bir dijital vatandaşın bilmesi gereken hakları ve sorumlulukları söz konusudur. Georgia Virtual School dijital vatandaşların içinde buldukları topluma karşı üstlenmeleri gereken sorumlulukları řu şekilde belirlemiştir:

Kaynak: Georgia Virtual School (2013). [What is Digital Citizenship? \(gavirtualschool.org\)](http://gavirtualschool.org)

Toplumsal hayatta sağlanan ve korunan düzenin aynı hak ve sorumluluk bilinciyle dijital ortama aktarılmasını talep eden dijital vatandaşlık kavramı içinde birçok boyut barındırmaktadır. Kavram üzerine önemli çalışmaları olan Ribble (2015) bu boyutları dijital hak ve sorumluluklar, dijital etik, dijital okuryazarlık, dijital iletişim, dijital erişim, dijital hukuk, dijital ticaret, dijital gizlilik ve güvenlik, dijital sağlık olmak üzere dokuz başlık altında incelemiştir. Söz konusu boyutlar dijital vatandaşlığın anlaşılmasında ve yerleştirilmesinde önemli bir yere sahiptir. Zira Uzun'a göre (2022: 15) gelecekte var olan dijital araçlar değişiklik gösterse de araçları kullanmaya yönelik kazanılan davranış normları benzer kalmaya devam edecektir.

2.2. Çeşitli Boyutlarıyla Dijital Vatandaşlık

Dijital vatandaşlığın içeriğini oluşturan boyutlardan ilki “dijital etik” boyutudur. Dijital teknoloji kullanıcılarından beklenen davranış kalıplarını anlatan bu boyut, uyulması gereken ve kaçınılması gereken davranışlar bütününden oluşmaktadır. Bu kapsamda yanlış bilgi yaymamak, kişisel bilgilerin izinsiz elde edilmemesi, siber zorbalık davranışlarından uzak durulması, özel yaşamı ve telif hakkını ihlal etmemek, intihal yapmamak gibi davranışlar dijital etik dahilinde yer almaktadır (Ribble, 2015; Ocak, 2013: 21; Ribble ve Bailey, 2007).

Diğer bir boyut dijital ortamda bilgi alışverişini içeren “dijital iletişim” boyutudur. Doğru, güvenilir ve etkin bir iletişim kurabilmek amacıyla teknolojik araçların kullanımını öngören bu boyut, çevrimiçi veya çevrimdışı olarak var olan her türlü bilgi alışverişini kapsamaktadır. Sosyal ağların çok geniş alana yaygınlaşmasıyla sosyal medya araçlarının birincil iletişim yöntemi haline geldiği dijital çağda, vatandaşların bu araçlardan kaynaklanacak olumlu ve olumsuz durumları göz önünde bulundurmaları, etik ilkeleri ihlal etmeden iletişim halinde olmaları beklenmektedir (Ribble, 2015; Bayzan ve Çubukçu, 2013: 2). Bu süreçte yeni teknolojilerin sağladığı yüksek hızda bilgi akışına uyum sağlayabilmek öncelik taşımakta, buna bağlı olarak doğru iletişim biçiminin seçilmesi önem kazanmaktadır. Bu noktada hangi aracın nasıl ve ne zaman kullanılacağı sorusunun cevabını verebilmek için “dijital okuryazarlık” boyutunun gerekliliği öne çıkmaktadır.

Teknolojinin ne zaman ve nasıl kullanılacağına dair bilgi ve becerileri anlatan dijital okuryazarlık, dijital ortamda yer alan bilgilerin anlaşılabilirliği, farklı amaçlar için kullanılabilirliği, doğru bilgiyi üretebilme ve paylaşabilme, teknik sorunları çözebilme, donanım ve yazılım kullanabilme gibi birçok yetenek ve yeterliliği ifade etmektedir (Ribble ve Bailey, 2007; Som Vural, 2016: 20). Bu kapsamda dijital okuyazarlığın gerçekleştirilmesi için uygun ortamın oluşturulması gerekmekte, bunun için ise dijital kaynaklara erişim imkânı sağlanmalıdır. Dijital kaynaklara yaş sınırı olmaksızın istenilen zamanda ve ortamda erişimin sağlanabilmesini ifade eden “dijital erişim”, tam elektronik katılımı içermektedir (Ribble, 2015; Bakır, 2016: 10). Dijital kaynaklara sorunsuz şekilde erişilmesi bireylerin dijital vatandaşlık normlarını sorunsuz şekilde yerine getirmelerini sağlayacaktır. “Dijital ticaret” boyutu da bu normlardan birisini oluşturmaktadır. Dijital ortamda mal ve hizmet alım satımına karşılık gelen dijital ticaret, bireylerin dijital ortamda satıcı veya tüketici rolü ile zaman ve mekân kısıtlamasına maruz kalmadan istedikleri ürünlere ulaşabildiği bir sisteme işaret etmektedir (Görmez, 2016. 131). Söz konusu sistem sahip olduğu özellikler gereği yasal olarak kontrol zorunluluğunu da beraberinde getirmektedir. Özellikle online ortamda paylaşılan bilgilerin kişilerin hak ve özgürlükleri karşısındaki konumunun belirlenmesi hukuksal düzenlemeleri gerektirmektedir (Köseoğlu, 2002). Bu kapsamda dijital vatandaşlığın bir diğer boyutu “dijital hukuk/kanun” önemli bir konu başlığını oluşturmaktadır.

Yasal haklar ve teknoloji kullanımına yönelik kısıtlamaları barındıran dijital hukuk/kanun (Ribble ve Bailey, 2007), nasıl ki gerçek hayatta işlenen suçlara yönelik bazı yaptırımlar söz konusu ise dijital suçlarla ilgili de yaptırım uygulamasının varlığını ifade etmektedir (Şamlı, 2010: 98). Hukuk kurallarının neler olduğu ile ilgili bilinçli olması beklenen dijital vatandaş, siber ortamda gerçekleştireceği yazılımların izinsiz kullanılması, yasadışı yayımlar, hakaret veya şantaj, elektronik imza kanununa karşı çıkma gibi suç teşkil edecek davranışların yaptırımla karşılaşacağını bilerek gerekli güvenlik önlemlerini almalıdır (Kale, 2014: 51). Bu noktada bir diğer boyut olarak “dijital güvenlik” devreye girmektedir. Dijital araç kullanıcılarının ağ ve kişisel bilgi güvenliğini düzenleyen dijital güvenlik sanal dolandırıcılık, siber zorbalık, kişisel bilgilerin çalınması, zararlı yazılımlar gibi internet riskleri karşısında bireylerin tedbirli ve yeterli bilgiye sahip olması gerekliliğini anlatmaktadır (Som Vural, 2016). Bu kapsamda vatandaşların güvenlik önlemlerini alırken sahip oldukları hak ve sorumlulukların farkında olmaları hayati derecede önem taşımaktadır. “Dijital hak ve sorumluluk” boyutu bireylerin dijital teknolojiyi kullanırken kimseye zarar vermeden, hak ve sorumluluklarının bilincinde olarak özgür olmalarını anlatmaktadır. Dijital vatandaş fikirlerini başkalarının özgürlük alanına girmeden açıklayan, çevirim içi ortamda paylaştığı içeriklerin sorumluluğunu kabul eden, bilgiye erişme, oluşturma ve yayımlama konusunda özgür iradeye sahip vatandaşdır (Çubukçu ve Bayzan, 2013). Söz konusu sorumluluk bilincinin aynı zamanda fiziksel ve psikolojik olarak da sağlanması beklenmektedir. Bu durum dijital vatandaşlığın son boyutu olan “dijital sağlık” başlığını gündeme getirmektedir. Dijital teknolojiyi kullanan vatandaşların kullanım durumlarına bağlı olarak oluşan sağlık durumları ile ilgili bilgi sahibi olabilme ve gerekli önlemleri alma yeterlilikleri dijital sağlık boyutunun içeriğini oluşturmaktadır. Yaşanan hızlı teknolojik gelişmeler, yeni nesil sağlık problemlerini de gündeme getirmiştir. Elektromanyetik dalgaların neden olabileceği rahatsızlıklar başta olmak üzere göz ve iskelet sistemi ile ilgili problemler, sosyal ve psikolojik problemler dijital dünyanın beraberinde getirdiği olumsuzluklar olarak ifade edilmektedir (Som Vural, 2016: 29). Bu kapsamda dijital vatandaş dijital araçları kullanırken gerek fiziksel gerekse ruhsal sağlığın koruyabilen bireylerdir (Ribble ve Bailey, 2007).

Sonuç itibarıyla bilginin ve verinin temel kaynak haline geldiği dijital çağda dijital kültüre entegre olabilmek için kapsamlı bir değişime ihtiyaç duyulmuş, insanlar teknolojinin sağladığı avantajlardan faydalanmak amacıyla çağın kültürüne uyum sağlamak durumunda

kalmıştır (Ünal ve Koçak, 203: 2120). Söz konusu uyum çabası çerçeve bir kavram olan dijital vatandaşlıkta somut bir görünüm kazanmıştır. Birçok boyuta sahip olan ve bir dönüşümü gerektiren bu kavram bazı fırsatları beraberinde getirirken riskleri de ortaya çıkarmıştır.

3. BOYUTLARIYLA BİRLİKTE DİJİTAL VATANDAŞLIĞIN AVANTAJ VE DEZAVANTAJLARI

Dijitalleşme hizmete hızlı ve maliyetsiz ulaşım, şeffaflık, hesap verebilirlik, katılım gibi birçok avantajı sağlamakla birlikte gerek internetin doğasından gerekse insan kaynaklı bazı riskleri ve dezavantajları da beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda dijitalleşmenin getirmiş olduğu fırsatlardan daha etkin yararlanabilmek adına dijital vatandaşların karşılaşılabileceği risklerin ve dezavantajların belirlenerek önleyici mekanizmaların geliştirilmesi önemli bir konu başlığını oluşturmaktadır.

Teknoloji odaklı olan ve olmayan birçok riskin var olduğu çevirim içi ortamlarda en sık karşılaşılan risklerin başında korsanlık ve oltalama faaliyetleri, siber saldırılar, reklam dolandırıcılığı ve dijital hakların ihlali gelmektedir. Yine çevirim içi hırsızlık, gizlilik ihlalleri, görsel ve yazılı negatif içerikler, kışkırtıcı şiddet söylemleri, cinsellikle ilgili içerikler dijitalleşmenin dezavantajları arasında sayılmaktadır. Bu gibi durumlar dijital vatandaşlar üzerinde olumsuz etkiler bırakabilmekte, çoğu zaman bireylerin yasal yaptırımlarla karşılaşmasına neden olabilmektedir (Kim, Jeong, Kim ve So, 2011).

Dijital ortamdaki etkilenme sürecinin yaşanması için geçilmesi gereken ilk basamak olarak ifade edilebilecek olan dijital okuryazarlık, dijital ortamlarda var olabilmek için gerekli olan ve çok çeşitli bilişsel, sosyolojik, motor, duygusal yetenekleri içermektedir (Çatlı ve Keskin, 2021: 211). Çok yönlü donanımı gerektiren dijital okuryazarlıktaki bir eksiklik sistemin dışında kalma, doğru bilgiyi tespit edememe, elde edilen verilerin nerede ve nasıl kullanılacağına karar verememe gibi durumlara sebep olacaktır. Bilgiye erişimin ve paylaşımın kolaylaşması internette doğru bilgiye ulaşmada bilinçsiz davranılması, paylaşılan bilginin sorgulanmadan doğru kabul edilmesi, pozitif içerik üretimi noktasında yetersiz kalınması gibi hususları beraberinde getirmektedir.

Etik bilince sahip bir vatandaş sahte bilgi yayma, özel yaşamı ihlal etme, siber zorbalık gibi etik boyuta ters düşen davranışlardan uzak durabilme yeteneği geliştirmekte, ahlaki davranış normlarını ve doğru dil ve üslubu çevirim içi ortamlarda da sürdürebilmeyi başarmaktadır. Bununla birlikte çevirim içi ortamda yaygın bir şekilde gerçekleşen zorbalık, kişisel hakaret ve nefret söylemi faaliyetleri bireylerin maruz kaldıkları riskler kapsamında yer almaktadır (Ocak, 2013: 20-21). Etik davranış neredeyse tüm boyutlarla bağlantılı olmakla birlikte dijital iletişim boyutuyla iç içe bir yapı arz etmektedir. Zira dijital iletişimde çoğu zaman gerçek kimlikler yerine rumuz uygulaması yaygınlık göstermekte, bu durum etik dışı davranışlara yönelimi artırabilmektedir. Dijital iletişim her ne kadar istenilen yerde ve zamanda hızlı ve geniş kapsamlı iletişim imkânı sağlasa da özellikle sosyal medya uygulamaları aracılığıyla kurulan iletişimde kısıtlamaların her zaman mümkün olmaması, doğru dil ve üslubun sağlanamaması, doğru kimlik ile iletişime geçilememesi, siber zorbalıklarla sık karşılaşılması, iletişim araçlarının zararlı içerik üretimi ve paylaşımı amacıyla kullanılması başlıca dezavantajlar arasında yer almaktadır.

Dijital erişim boyutu ile incelendiğinde 3G ve fiber internet teknolojilerinin gelişmesi, vatandaşların istedikleri yerde ve zamanda internete ulaşım sağlayabilmelerinin bir kamu hizmeti olarak algılanmaya başlanması gibi hususlarla birlikte kamusal alanda da bağlantı noktaları yaygınlaştırılmıştır. Buna karşın Ribble'a (2015) göre bu boyut dijital bölünme, dijital uçurum gibi tartışmaları da beraberinde getirdiği unutulmamalıdır. Zira sosyo ekonomik durum, teknoloji kullanımında ortaya çıkan altyapı eksiklikleri, yerleşimler arası farklı refah seviyeleri

gibi birçok neden dijital erişimin dengesini bozabilmekte, herkesin olanaklardan eşit yararlanabildiği bir düzenin oluşturulmasını zorlaştırmaktadır.

Dijital ticaret boyutuyla sağlanan avantajların başında internet aracılığıyla yapılabilen fiyat arama ve karşılaştırma araştırmaları ile istenilen ürüne en uygun fiyatla ulaşılabilmesi gelmektedir. Zira dijital teknolojiler ticarete rekabeti doğurmakta, bu durum vatandaşa sunulan hizmet kalitesine yansımaktadır. Vatandaşlar dijital ticaretle gerek tüketici gerekse satıcı konumunda çok geniş bir pazara ulaşabilmekte, çevirim içi alışverişin sağladığı zaman tasarrufundan yararlanabilmektedirler. Diğer bir deyişle alınması veya satılması zor olan veya nadir bulunan ürünler dünyaya açılmakta, bazı kullanıcılar için iş kolu dahi oluşturulabilmektedir. (Algür ve Cengiz, 2011: 3667; Yılmaz, 2010: 21). Bununla birlikte dijital ticarete kapsamındaki faaliyetler gizlilik ve güvenlik unsurları dikkate alınmadığı takdirde tehlikeli durumlara yol açabilmektedir. Çevirim içi alışveriş ve bankacılık sistemlerinde gün geçtikçe artan ve çeşitlenen dolandırıcılık ve kimlik hırsızlığı yöntemlerinin ortaya çıkması önemli bir dezavantaj olarak görülmektedir. Dolayısıyla dijital kanun boyutunun avantajları bu noktada daha da önem kazanmaktadır. Zira kanunların çevirim içi ortamlarda da geçerli olması veya bizzat dijital eylemlere yönelik mevzuat çalışmalarının yapılması, dijital vatandaşların çevirim içi ortamlarda işlenen suçlarla mücadelede bilinçlenmesini sağlayacaktır.

Buna karşın kanunların genel çerçevesinin ulusal olması, çok geniş ve açık bir ağ yapısına sahip bu sistemde işlenen suçların kaynağına ulaşılmasında ve sorumluların cezalandırılmasında yetersiz kalmasına sebep olabilmektedir. Bunun yanı sıra sürücüsüz/otonom taşıtlar, yapay zekaya sahip robotlar, chatbotlar gibi yeni nesil teknolojik araçların hukuksal anlamda tanımlanma problemi yine önemli bir sorun alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Zira bu araçların hukuki statülerinin belirsiz oluşu, insanların günlük hayatlarında karşılaştıkları problemlerin hangi hukuk kuralı ile çözümlenebileceği hususunda belirsizlik yaşanmasına sebep olabilmektedir. Yapay zekâ sistemlerinin otonom şekilde işleyebilmesi, nesnelere interneti yoluyla başka cihazlarla bağlılığı, karar ve eylemlerine yön veren algoritmaların maddi bir varlığının bulunmaması, siber saldırılara açık olması gibi nitelikleri bu sistemlerin hukuki sorumluluk açısından özel olarak değerlendirilmesini gerektirmektedir (Bak, 2018: 211; Özçelik, 2021: 110). Dijital kanun boyutunun benzer noktalarla iç içe olduğu diğer bir boyut dijital güvenlidir.

Dijital güvenlik boyutunun dijital vatandaşlara sağladığı avantajların başında bu alana yönelik güvenlik cihazları ve internet koruma yazılımlarının üretilmesi ve birçoğunun ücretsiz olarak kullanıma açılmasıdır (Çubukçu ve Bayzan, 2013: 169). Dijital ortamda güvenliğin sağlanabilmesi adına yapılan yasal çalışmalar yine vatandaşlar için önem arz etmektedir. 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu, 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun gibi düzenlemelerin hayata geçirilmesi gerek dijital kanun gerekse dijital güvenlik açısından olumlu gelişmelerdir. Söz konusu çalışmalar aynı zamanda vatandaşın dijital hak ve sorumluluklarının bilincinde olmasına katkı sağlamaktadır. Dijital vatandaşların çevirim içi alanlarda kendilerini doğru ve özgür şekilde ifade edebilmeleri, karşılaştıkları haksızlıklara veya işlenen suçlara karşı şikâyet haklarının var olduğunu, bu hakkı nasıl ve ne zaman kullanmaları gerektiğini yasal çalışmalar sayesinde daha net kavrayabilmektedirler.

Gerek yasal gerekse uygulama şeklinde hayata geçirilen birçok çalışma olsa da günümüzde hala internetin bilinçsiz kullanımı söz konusu olabilmektedir. Bu durum fiziksel ve ruhsal olarak sağlık sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Yaşa uygun fiziksel araçların yeterince üretilmemesi, sağlığa zararlı maddelere internet üzerinden ulaşımın kolaylaşması, uygunsuz içeriklerin özellikle çocukları psikolojik açıdan olumsuz etkilemesi, uzun süre sosyal medya kullanımının bağımlılık yaratabilme ve göz-vücut sağlığını bozma riski, iskelet-kas

rahatsızlıkları gibi durumlar önde gelen dezavantajları oluşturmaktadır (Ribble, 2015; Çubukçu ve Bayzan, 2013). Oysa Dünya Sağlık Örgütü (2021) dijital sağlığın küresel stratejik bir amacı olduğunu belirtmiş, bu amacı üye devletlerin sağlık sistemlerini güçlendirmeleri için dijital sağlık teknolojilerini hızla uygulamaya koymak olarak açıklamıştır. Diğer bir deyişle hastaların güçlü bir şekilde iyileştirilebilmesi için hayati kabul edilen dijital sağlık teknolojileri, sağlık uzmanlarından endüstri ve sağlık hizmeti sağlayıcılarına kadar herkesin hedefi olmalı, avantajları ile dijital vatandaşların hizmetine sunulmalıdır.

SONUÇ

Dijitalleşme olgusu toplumu sosyal, ekonomik, psikolojik birçok yönden etkilemiş, yeni bir kültürün şekillenmesi sürecini başlatmıştır. Bu süreçte yönetimlerin vatandaşla kurmuş oldukları ilişkinin boyutu da değişmiş, hizmet sunumu elektronik ortamlara taşınmıştır. Katılımcılık, şeffaflık, açıklık, yönetim, hesap verebilirlik gibi ilkelerin öne çıktığı yönetim sürecinde vatandaş memnuniyeti ve talepleri öncelikli hedefler arasında yer almıştır. Teknolojik gelişmelerin yeni nesil ürünleri olan yapay zekâ, nesnelerin interneti, büyük veri gibi mekanizmaların da sürece entegre edilmeye başlanması söz konusu kültüre uygun vatandaş profiline oluşturulmasını bir gereklilik haline getirmiştir. Dolayısıyla internet ve teknolojinin toplumlar üzerindeki dönüştürücü etkisi geleneksel vatandaşlık tanımını dijital ortama taşımış ve dijital vatandaşlık kavramını gündeme getirmiştir.

Zaman ve mekân kısıtlamasının ortadan kalkmış olduğu günümüzde, bilginin yayılımı, bir mesajın veya söylemin yankı bulması çok daha kolay gerçekleşmektedir. Böyle bir konjonktürde vatandaşların kazanmış oldukları dijital boyutu iyi anlamaları, uluslararası bir form kazanan söz konusu yeni durumun sorumluluğunun farkında olmaları büyük önem arz etmektedir. Bireylerin çevirim içi ortamda da aynı gerçek hayatta olduğu gibi hak ve sorumluluklarının farkında ve bilincinde olması gerekliliği üzerinde duran dijital vatandaşlık, olaylara eleştirel bakabilen, ahlaki değerlere uygun hareket eden, dijitalleşmenin getirmiş olduğu olası tehlikelere karşı hazırlıklı olabilen ve dijital kültüre uygun konumlanabilen bireyler olarak ifade edilebilmektedir.

Bilgi çağının en önemli aktörlerinden biri olarak dijital vatandaşlık algısının benimsenmesi ve gerekliliklerinin yerine getirilebilmesi için mevcut eğitim sisteminin çağa uygun şekilde tasarlanması veya revize edilmesi gerekmektedir. Zira öğrenciler artık mevcut eğitim sisteminin oluşturmak istediği profile uyum sağlayamamaktadır. Bu nedenle eğitimin teknoloji temelli geliştirilmesi dijital vatandaşlık anlayışı içine doğan bireylerin bu bilinci kavrayarak toplumun bir parçası olabilmelerini sağlayacaktır. Dolayısıyla teknolojik gelişmeleri takip eden ve dijital becerilere sahip bireylerin sayıca artması dijital göçmen, dijital yerli gibi toplumsal bölünmelerin de önüne geçecektir (Prensky, 2001). Aynı zamanda sadece mevcut teknolojileri kullanma becerisine sahip olmakla kalmayıp gelişen teknolojiyi takip eden dijital ailelerin varlığı hedeflenmelidir (Ocak, 2013: 21). Bu kapsamda yaş, gelir, cinsiyet gibi ayrımlar gözetilmeden tüm vatandaşların dijital okuryazarlık oranında artışı sağlayacak, dijital teknolojilere eşit erişime izin verecek düzenlemelerin hayata geçirilmesi önem arz etmektedir.

Yine yasal altyapının çağın gereklilikleri doğrultusunda gözden geçirilmesi diğer bir önemli başlığı oluşturmaktadır. Veri koruma üzerine oluşturulan ilgili mevzuatın yapay zekâ, nesnelerin interneti, veri madenciliği gibi son teknolojik gelişmeleri dikkate alarak dinamik şekilde takip edilmesi gerekmektedir. Söz konusu süreç şekillendirilirken düzenlenmek istenen teknolojiye uygun olarak yasal tanımların nasıl olacağı, korunması gereken menfaatlerin hangileri olacağı, mevcut hukuki altyapının ihtiyaçları ne oranda karşılayabildiği ve oluşturulmak istenen çerçeve için yeterli olup olmadığı, teknolojiye özel mi yoksa sektörlere özel mi düzenleme yapılacağı gibi soruların cevaplanması gerekmektedir (Özçelik, 2021: 110; Bak, 2018). Geleceğin vatandaşı olarak tanımlanan dijital vatandaşlık, internetin olduğu her

mekânın adeta bir ülke olarak tasarlandığı bir sistem içinde gelişim göstermektedir. Dijital vatandaşlığın farklı kültürlerden ve coğrafyalardan insanları aynı anda kapsayabilen bir kavram olması, dijital vatandaşlık hukukunun oluşturulmasını bir gereklilik olarak ortaya çıkarmaktadır. Zira vatandaşlığın gerçekliği ilkesinin getirdiği, kişinin hangi ülkenin toplumu ile daha çok kaynaştığı ve daha yoğun ilişkide olduğunun temel ölçüt alınması durumunda, dijital ortamdaki verilerle yeni bir vatandaşlık statüsü oluşturmak mümkün görünmektedir (Çatlı ve Keskin, 2021: 221). Söz konusu tüm adımlardan da önce dijital bir vatandaş, gerçek dünyanın simüle edildiği sanal bir dünyanın varlığı ile ilgili farkındalık geliştirmeli, bu dünya ile yakın ilişkili bir kültürün yaygınlaşmaya başladığı ve kendisinin de bizzat bu kültürün bir parçası olduğu bilinci ile hareket etmelidir.

KAYNAKÇA

- Aldemir, C ve Avşar, M. N. (2020). Pandemi Döneminde Dijital Vatandaşlık Uygulamaları, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5): 148- 169.
- Algür, S. ve Cengiz, F. (2011). Türk Tüketicilere Göre Online (Çevrimiçi) Alışverişin Riskleri ve Yararları. *Journal of Yasar University*, 22(6): 3666-3680.
- Bak, B. (2018). Medeni Hukuk Açısından Yapay Zekânın Hukuki Statüsü ve Yapay Zekâ Kullanımından Doğan Hukuki Sorumluluk. *TAAD*, 9(35): 211-232.
- Bakır, E (2016). *Sınıf Öğretmeni Adaylarının Dijital Vatandaşlık Seviyelerinin Dijital Vatandaşlık Alt Boyutlarına Göre İncelenmesi*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Bencsik, A. ve Machova, R. (2016). Knowledge Sharing Problems From the Viewpoint of Intergeneration Management, *4th International Conference on Management, Leadership and Governance: Icmlg2016*. Academic Conferences and Publishing Limited.
- Çatlı, M. ve Keskin, S. (2021). İnsan Haklarının Değişime Açık Konusu: Dijital Vatandaşlık Kavramı Üzerine Bir İnceleme. *Ombudsman Akademik*, 7(14): 199-229.
- Çetinkaya, F. F., ve Şener, E. (2020). *Endüstri 4.0 Paradigması İşletme Fonksiyonlarının Dijital Dönüşümü*. İstanbul: Efe Akademi.
- Çubukçu, A. ve Beyzan, Ş. (2013). Türkiye’de Dijital Vatandaşlık Algısı ve Bu Algıyı İnternetin Bilinçli, Güvenli ve Etkin Kullanımı ile Artırma Yöntemleri, *Middle Eastern & African Journal of Educational Research*, 5, 148-174.
- Farmer, L. (2014). How AASL learning standards inform ACRL’s information literacy framework. *Communications in Information Literacy*, 7(2): 171-176.
- Gere, C. (2008). *Digital Culture*, Second Edition, London: Reaktion.
- Kim, W., Jeong, O.-R., Kim, C., and So, J. (2011). The dark side of the Internet: Attacks, costs and responses. *Information Systems*, (5): 675-705.
- Korkut, L. (2014). Siyasi Kimlik Olarak Vatandaşlık: Türkiye’de ve Dünya Devletlerinde Anayasal Vatandaşlık Tanımları. *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 1(2): 5-41
- Köseoğlu, E. N. (2002). *İnternet Ortamındaki Yayınlarda Telif Hakları*. [18.doc \(live.com\)](http://18.doc.live.com). Erişim tarihi: 10.07.2023.
- Lüy, Z. (2020). *Öğretmenlerin Dijital Vatandaşlık Düzeylerinin ve Eğitim İhtiyaçlarına Yönelik Görüşlerinin Belirlenmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Nalbant, F. (2014). Türkiye’de Vatandaşlık Anlayışının Gelişimi. *III. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı 1* içinde (s. 79-93). İstanbul: İlmî Etüdler Derneği (İLEM).
- Ocak, M.A. (2013). Aile ve İnternet. Aile Eğitim Programı. [04_04_aile-ve-internet.pdf](#) Erişim tarihi: 07.07.2023.
- Özçelik, B. (2021). Yapay Zekanın Veri Koruma, Sorumluluk Ve Fikri Mülkiyet Açısından Ortaya Çıkarıldığı Hukuki Gereksinimler, *Adalet Dergisi* (66), 87-116
- Öztemel, E. (2020). Dijital Dönüşümü İyi Anlamak ve Türkiye'nin Dönüşümü, Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Araştırmalar Merkezi, İstanbul
- Prensky, M. (2001). Digital Natives, *Digital Immigrants On the Horizon*, 9(5), 1-6.
- RAB, Á. (2007). *Digital culture - Digitalised Culture and Culture Created on A Digital Platform Information*. Coursebook, Budapest: Gondolat,
- Ribble, M. (2015). *Digital Citizenship in Schools* (3rd ed.). Eugene, OR: International Society for Technology in Education
- Ribble, M. ve Bailey, G. (2007). *Digital Citizenship in Schools*. Washington, DC: International Society for Technology in Education
- Som Vural, S. (2016). *Üniversite Öğrencilerinin Bakış Açısıyla Dijital Vatandaşlık Göstergelerinin İncelenmesi*. Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Soriani, A. (2018). From Media Education to Digital Citizenship: Origins, Perspectives and Policy Implementations in the School Systems Across Europe. *Journal of Theories and Research in Education*, 13(3): 85-122.
- Subramanian, K. R. (2017). The Generation Gap and Employee Relationship. *International Journal of Engineering and Management Research*, 7(6): 59-67.
- Şamlı, R. (2010). *Türk ve Dünya Hukukunda Bilişim Suçları*. Akademik Bilişim Konferansı, Muğla: Muğla Üniversitesi.
- Türkoğlu, T. (2010). *Dijital Kültür*, İstanbul: Beyaz Yayınları.
- Uzun, M. (2022). *Dijital Vatandaşlık Olgusu: “Muğla-Menteşe Örneği”*. Yüksek Lisans Tezi. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Ünal, Ş. ve Koçak, H. (2023). Dijital Kültürün Gündelik Yaşama Etkileri ve Kuşaklar Arası Karşılaştırmaya Yönelik Sosyolojik Bir Analiz. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9 (60): 2120-2128.
- Williams, K. C. and Page, R. A. (2011). Marketing to the Generations, *Journal of Behavioral Studies in Business*, 3(1): 37-53.
- WHO (2021), *Global Strategy On Digital Health 2020-2025*. [gs4dhdaa2a9f352b0445bafbc79ca799dce4d.pdf](#) (who.int) Erişim Tarihi: 15.07.2023.
- Vizenor, K. V (2013). *Binary Lives: Digital Citizenship and Disability Participation in a User Content Created Virtual World*. Doctoral Dissertation, University at Buffalo, New York.